

ID. BÁRÓ KORÁNYI FRIGYES EMLÉKEIBŐL¹

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Kapronczay Károly és Szállási Árpád**

„Az 1848-as szabadságharc fiatalságomnak nagy, egész életemre kiható eseménye volt.² Az 1847-ről 1848-ra fordult télen az Oroszhegyi Józsa elnöksége alatt álló ifjúsági egyesületünkben előbb a Beleznay-kert kertészházában, utóbb a Trattner–Károlyi-udvar földszintes szerkesztői szobájában tartottuk üléseinket és felolvasásainkat. Szélesebb körű és változóbb közönségű találkozásaink a Pilvax-kávéházban folytak le. Sokat olvastuk a francia forradalom s az azt megelőző idő philosophusait, történetíróinak és politikusainak műveit. Az 1848 februári párizsi események visszhangra találtak a pozsonyi országgyűlésen összegyűlt fiatalságban és mozgásba hozták a pesti egyetem fiatalságát is. A vezetőinek szűkebb körében lefolyt megbeszélések és létrejött elhatározások felől közelebbi értesülések nem szivárogtak ki és azért teljesen megleptek a március 15-i események. Petőfi, Jókai és Irányi kora reggel megjelentek a jogi egyetemen és fél tízre átjöttek az Újvilág utcai egyetemi épület udvarába. Éppen gyülekeztünk Balassa előadására. Az előadás megkezdésekor az udvarból előbb csendes, majd hangos beszéd hallatszott fel a tanterembe. A szavakat megérteni nem lehetett. Néhányan a folyosóra mentek megnézni, mi történik. Visszatérve a terembe, bekiáltották, hogy az udvaron Petőfi szaval. Balassa megszakította előadását. A hallgatók ide-oda futkosni kezdtek. Balassát segédei csendesen informálták. Azután Balassa felszólalt. Szavaira ma is jól emlékszem. „Uraim, nagy mozgalom indult meg. Tartsák meg nyugalmukat, higgadságukat.” Ezt mondva, kiment a tanteremből. Tolongva futottunk az udvarba. Petőfi asztalon állva szavalta a „Talpra magyar!”-t. A hallgatók tömege vette körül. Ma is látom arcát, amint halálsápadtan, inkább elnyomott hangon és időnként csak egyes szavaknál válva hangosabbá, mondotta el költeményét. Eleinte némán állottunk körülötte. Mikor azután hangja megerősödött és Petőfi nagyobb pathos-szal beszélt, a lelkesedés kitört. Az udvart zsúfolásig megtöltötték az odaseregülő jogászok és más iskolák tanulói. Mikor Petőfi a tizenkét pontot elszavalta, azzal a felhívással fejezte be, hogy menjünk a Hatvani-utcába a Landerer és Heckenast nyomdába. A tolongó tömeg a Horváth-ház elé vonult. Petőfivel és Jókaival egynéhányan felmentünk az első emeletre és kiléptünk az erkélyre. Az utca néppel volt tele. Ritka cseppekben megindult az eső. Tájékozatlanul állottunk a szabad ég alatt. Egyszerre láncsörtetés hallatszott a Gránátos-utcai Károly-kaszárnya irányából. Felhangzott a kiáltás: jönnek a katonák! A láncsörgés közeledett, mire a tömeg futni kezdett. Pár pillanat alatt kitűnt a tévedés. Egy teherhordó kocsit bukkan elő az oldalutcaból. A zajt ez okozta. Mikor a tömeg megnyugodott és nevetve tért vissza az erkély elé, előlépett Irányi Dániel egy csomag

¹ Forrás: id. Báró Korányi Frigyes emlékeiből. = Orvosképzés, 1928. Különfüzet. 60 p.

² „Atyám sokat foglalkozott azzal a gondolattal, hogy emlékeit megírja. Elfoglaltatása miatt folyton halasztotta tervének megvalósítását. Végül azt látásának megromlása tette lehetetlenné. Élete utolsó nyarát 1912-ben, 84 éves korában, anyámmal Ischlben töltötte. Időtöltéseik közé tartozott, hogy régmúlt idők emlékeit felidézzék és atyám azok összefoglalását anyámnak tollbamondta. Az így összegyűlt kéziratcsomó reám maradt. Nem volt, legalább változatlan formában, közlésre szánva. Belőle a folytonosság is hiányzik. Elmaradt az az utolsó átdolgozás, simítás, amelyre helyenként talán szükség lett volna. De e feljegyzések sok olyat tartalmaznak, amik emlékének megőrzése vagy felidézése magyar orvosokat érdekelhet. Azért azokat közreadom. Rajtuk csak itt-ott változtattam szavakat, szórendet.

Báró Korányi Sándor.” (Az idézet forrása: id. Báró Korányi Frigyes emlékeiből. = Orvosképzés, 1928. Különfüzet. p. 3.)

nyomtatvánnyal, amely a 12 pontot tartalmazta. A nyomtatványokat szétszórták a tömeg közé. Annak egy része azután a városház felé vonult, mert híre ment, hogy ott Nyáry Pál beszél, a másik széteszlott mindenfelé. Lakásomra mentem. A nap folyamán mindenféle tarka hírek terjedtek el. Este nagy fáklyafény mellett felvonulás volt Budára, Táncsics Mihály fogháza elé, honnét azután Táncsiccsal együtt Pestre jöttek.

A városházán hozott határozat úgy szólt, hogy egy küldöttség menjen Pozsonyba a pestiek azon kívánságaival, hogy felelős kormány neveztesse ki. Az egyetemi hallgatóság részéről e küldöttségbe Vasvári Pál, Meixner [Maizner] és én lettünk jelölve. Március 18-án megjelentünk a Pozsonyba induló hajó fedélzetén. Ott találtam Balassát, aki az egyetemi tanárok részéről utazott Pozsonyba. 19-én reggel vonultunk fel az alsóház helyiségébe, ahol Kossuth Lajos fogadott, azután bebocsátottak mint Pest városa küldöttségét az ülésterembe. Délben Ráday Gedeon mint Pest megye főispánja hívott meg bennünket ebédre a „Zöldfába”. Az ebéden ott volt Eötvös József is. A pohárköszöntők során felszólalt Vasvári Pál. Szónoklatával annyira elragadta a társaságot, hogy csoportosan állottak fel és kezét szorongatva, arcát csókolva ünnepelték a fiatal egyetemi hallgatót. Úgy emlékszem, hogy 1849-ben a harcmezőn lelte halálát. Pozsonyból Pestre érkezve, teljes zavart találtunk. Az egyetemen az előadásokat beszüntették. A bécsi egyetemi fiatalság mintájára a pesti is szervezkedett. Elnökévé Vidacs János választott. Az egyetemi hallgatók üléseket tartottak, amelyeken ítékeztek tanáraik fölött. Deputatiót küldöttek Eötvös Józsefhez, akit a király már akkor közoktatásiügyi miniszterre nevezett ki és Jedliknek, a physika tanárának, és Horvátnak, a történelemének nyugalmazását követelték. Báró Eötvös nyugodtan hallgatta meg a küldötteket. Azután megmagyarázta nekik, hogy egyetemi tanárokat nagyon fontos ok nélkül állásuktól megfosztani nem lehet. Ami pedig a hallgatók által ajánlottak tanárokká való kinevezését illeti, azon gondolkozni fog. A dolog ennyiben maradt.

Pesten a zavarok folyton nőttek tovább. Léderer tábornoknak, Magyarország katonai parancsnokának, macskazenét adtak. Erre fegyveres katonaság vonult ki. A zajongó tömegbe lovagolva, többeket súlyosan megsebesítettek. A város polgársága vizsgálatot követelt Öttingen tábornok ellen, aki e kivonulást elrendelte. A kormány vegyes bizottságot küldött ki annak végrehajtására, Zoltán János igazságügyi államtitkár elnöklete alatt, amely Öttingent kihallgatta.

A pozsonyi országgyűlés Pestre tétetett át. Az első alkotmányos minisztérium gróf Batthyány Lajos elnöklete alatt kineveztetett. Erre a rend ismét helyreállott. Az egyetemi előadások azonban véglegesen be lettek szüntetve.

A fiatalság körében a forradalmi hangulat egyre tovább fejlődött. A bécsi egyetemi fiatalság bizottságot küldött Pestre, hogy a két egyetem fiatalsága között testvéri viszonyt kössön. Hasonló mozgalmak indultak meg Párizsban és Berlinben. E városokban vér is folyt. Ezt Pesten egyelőre sikerült elkerülni és azért az itteni mozgalmat vérméltó forradalomnak nevezték.

Május elején Kolozsvárról megérkezett az unió érdekében indított mozgalom híre, amely Pesten lelkesült visszhangra talált. Hatása alatt deputatiót küldtek Kolozsvárra az unió üdvözlésére. Abba beválasztották az egyetemi ifjúság és a fiatal írók legmozgékonyabb vezetőit. Emlékezetem szerint közöttük voltak: Lisznyay Kálmán, Szegfy Mór, Székely József, Oroszhegyi Józsa, Balázs Sándor és magam is.

Az akkori idők szelleméhez tartozott, hogy rangbeli különbség nélkül az embereket egyetlen érzés, egyetlen gondolat töltötte el: elszakadás Bécstől, önálló, alkotmányos Magyarország, unió Erdéllyel. Nézeteltérés, ellenállás nyoma a felszínen nem mutatkozott. Ez az egyetértés optimizmussal töltötte el a fiatalságot és a legtapasztaltabb emberek is tartózkodtak attól, hogy e hangulatot zavarják. Így az egyetemi fiatalság a politika vezetőivel egynek érezte magát.

Ilyen érzések között indultunk Kolozsvárra, vasutak hiányában kocsikon. Utazásunk második napján, fénylő, napos időben értünk Dévaványára. Gyönyörűség volt látni e városnak népét, szép, erőteljes duzzadó férfiakat és nőket az ősi magyar ruhákban. A városból kijutva délibáb játszott a láthatáron. Kocsiaink csendesen haladtak, mialatt a végnélküli égboltozaton lassan felhők vonultak fel. Azután egy-egy villám csillant fel. A villámlás mind sűrűbben ismétlődött. Mennydörgés és vihar keletkezett, amely egyike volt a legnagyobb látványoknak, amelyekre emlékszem. Megindult a zápor, amely elől szekerünk fedele csak kevés menedéket nyújtott.

Végre egy pusztai kocsmába jutottunk, amelyben megvárhattuk a zápor megszűnését. Az éjet Nagyváradon töltöttük. A Király-hágón túl, Vajdahunyadhoz közeledve, a szolgabíró vezetése alatt nagy néptömeg fogadott ünnepi öltözetben. A harangok megkondultak és zúgásuktól kísérve vezettek zöld gallyakból font lugasba, ahol terített asztalok vártak. Az ebédet lelkes szónoklatok fűszerezték. Kolozsvár határán ismét népes küldöttség fogadott. A Biazini-vendéglőben kaptunk szállást, ahol este fáklyásmenet élén több szónok ünnepelte a pesti küldöttséget. Másnap az erdélyi országgyűlés üléstermébe vezettek. Gróf Teleki Domokos látott vendégül ebédre. Délután báró Wesselényi Miklósnál tisztelegtünk. A koros, látását elvesztett, egyébként erőteljes megjelenésű államférfiú éppen érkezőleg vett részt. Miután bejelentettek, az udvarra nyíló földszinti szoba ajtajában megjelent hatalmas alakja. Szónokunk elmondotta küldetésünk célját és hódolatunkat fejezte ki iránta. Wesselényi mély hangon elmondott válaszában Erdélyország régi vágyáról beszélt, a Magyarországgal való unióról, és örömét fejezte ki megvalósulásának közeledése fölött. Felhívta a küldöttséget arra, hogy tekintettel a kolozsvári országgyűlés fontos tanácskozásaira, amelyek az eltérő vélemények kiegyenlítését célozzák, nyugalmasan várják be a határozatokat. Hogy mennyire helyén volt figyelmeztetése, kitűnt még aznap este. 8–9 óra tájban óriási zajjal és égő fáklyákkal roppant néptömeg vonult báró Léderer, Erdély katonai parancsnokának lakása elé, macskazenét adva neki. Szerencsére a katonaság néma maradt és a tömeg minden nagyobb összeütközés nélkül eloszlott, és így nem ismétlődtek meg azok a jelenetek, amelyek Budán ugyancsak a Léderernek adott macskazenét követték.

Pesten a viszonyok mind komolyabbá alakultak. Az országgyűlés a kormány javaslatára megszavazta kétszázezer emberből álló hadsereg felállítását a velencei forradalom ellen. Ezalatt Austriában megindult az actio Magyarország megfőkezésére. Jellasich horvát hadtestével a Dráva-felé vonult. A megyékben önkéntes csapatok alakultak és a föld népe őrsereg cím alatt fegyverkezett. Szabolcsban is felállított az önkéntes csapat, Patay István őrnagy vezetése alatt. Mellé Kállay Adolfot választották segédül. Orvossá engem választottak. Az önkéntesek egyenruhája kék posztó magyar nadrágból, magasszárú csizmából, kék posztó ujjasból állott. Csizmájáról a csapatot „nagy csizmásnak” nevezték. Fejükön kucsmát viseltek. A tiszteket a birtokosok közül a megye bizottsága nevezte ki. Köztük több kiszolgált katonatiszt volt, mint Vay Károly, Hunyady Ferenc, Hunyady János. A felszerelés befejezése után Patay segéd tisztje Böszörményi lett. Újvároson, Hortobágyon keresztül vonultunk Pestre. Pesten Patay parancsot kapott, hogy hajóra szállva Dunaadonyba menjen táborba szállni. Mint a hadsereg ideiglenes főorvosa, Sauer tanárnál jelentkeztem, hogy tábori gyógyszertárat vegyek át. Böszörményi a tisztek számára végzett beszerzéseket. Vele kellett másnap a szabolcsi zászlóaljhoz csatlakoznunk. Mikor a Lánchíd közelében délben a Dunaparthoz értünk, nagy, izgatott tömeget találtunk ott. Néhány ott lévő ismerősünktől megtudtuk, hogy a Bécsből királyi leirattal Pestre küldött Lamberg grófot elfogták és megölték. Estére értünk a dunaadonyi táborba. Reggel nagy mozgalomra ébredtünk. Híre jött, hogy a horvátok közelednek a Dunán. Többedmagammal a ligeten keresztül a Duna partjára mentünk várni az eseményeket. Nem messze tőlünk két alak jelent meg, egy szálás és egy alacsonyabb, mindkettő honvédruhában. Az utóbbi sapkájára fehér toll volt tűzve. Egy ideig fel s alá jártak, mintegy szemlét tartva a parton, azután csónakba szálltak. A parton álló tisztektől tudtuk meg, hogy a magas tiszt Görgey Artur ezredes, a másik segédje, Görgey István. A Duna közepén a csónak megállott és távcsővel vizsgálták a láthatárt. Azután visszajöttek és ismét partra szálltak.

A horvátok közeledésének híre valótlannak bizonyult. Délután ismét nagy mozgalom támadt. Híre terjedt, hogy a falu határán elfogták gróf Zichy Ödönt és testvérét, gróf Zichy Domokost,³ kik lábában hoztak Bécsből Zsófia főhercegnő megbízásából proclamációkat a magyar kormány ellen. Este egy barátommal, Hrabovszky Rudolf főhadnaggal sétáltunk a part melletti ligetben. A sötétben feltűnt az erdőből jövő világosság. Felé közeledve, védőrökre akadtunk, akik mögött fáklyákkal világított asztal körül ülő tiszteket láttunk. Törvényszéket ültek az elfogott két Zichy gróf fölött. Szavukat nem lehetett hallani. Réműletes benyomást tett reánk e jelenet. Egyszerre az asztal körül ülők felállottak és láttuk, hogy a két Zichy grófot hátrakötözött kezekkel kísérik a

³ Valójában gr. Zichy Pált, Zichy Ödön unokaöccsét. Őt nem ítélték el, Pestre küldték, az ügyét tisztázandó.

világítás félhomályában álló bitófához, a hozzátámasztott létrával. Rövid szóváltás folyt. Az elítélt Zichy leveleket adott át, azután nyugodt, csendes lépésekkel ment a bitófa alá. Nekünk is hallható hangon mondotta ott: Adjon az Isten hazánknak sok olyan jó hazafit, mint én vagyok. Ami azután történt, azt az ítéletvégrehajtó katonák elfedték előlünk. Rémülettől eltelve, megilletődötten távoztunk Hrabovszkyval e szörnyű helyről.

Másnap Tolna, majd Baranya megye felé vonultunk. Két nap múlva értünk Ozorára. Ott hallottuk az első ágyúdörgést. Egy hosszú nyárfasorba érve láttuk, miképp szelik az ágyúgolyók a fáknak csúcsait, azután fejünk felett elrepülve, valahol messze csaptak be. A nagycsizmás önkénteseken nyugtalanság vett erőt. Mind gyorsabban kezdtek menni, végre futottak és úgy értek a Dráva partjához, amelynek másik partján a horvátok tüzeltek. Csakhamar hadirendben állottunk egymással szemben. A horvátok tömegei nem nagy kárt csináltak sorainkban. A legénység arcán nem mutatkozott valami nagy meghiúsultság. Inkább mintha újdonság utáni érdeklődés látszott volna meg rajta. A vízparton hozzám közel kiszáradt fűzfa állott. Egyik legény felmászott reá és úgy lőtt a horvátok felé. Az első sor mellett állott szekerem a tábori gyógytárral. Egyik közeli ágyúval foglalkozott egy 15–16 évesnek látszó fiú. Kezében volt a töltő rúd és a töltény, amelyet az ágyúba tett. Kezdte a rúddal leverni, mikor kezét egy puskagolyó érte. A golyó hüvelyk- és mutatóujja közt a lágyrészeket sértette meg. Nagyot káromkodott, azután odajött hozzám. Ő volt az első, akit a harctéren kötöztem. Fabriciusnak hívták. Azután szaporodtak a sebesültek és szekeremmel visszavonultam a zászlóalj központi helyére. Ott foglalatostkodott L. nevű főorvos. Megrendítő látvány tárult elém. Egy honvéd feküdt a földön. Ágyúgolyó által szétroncsolt combjának sebéből vékony sugárban fecskendezett a vér. Ott vérzett el. Dél tájban a tüzelés ritkábbá vált és a horvátok visszavonultak. Minket is visszavezényeltek és a partvédelem további menetét nem láttam...

A következő időben folyton növekvő hadosztályunk Fehér, Zala és Somogy megyében tett mozgásokat, amelyek céljai felől igen kevéssé voltunk tájékozotva. Perczel Mór tábornok vezérlete alatt állottunk. Egy reggel 8 és 9 óra között ágyúzást hallottunk. Hangzásából arra lehetett következtetni, hogy hosszú ágyúsorral állunk szemben. Patay és segédlete köztünk fel s alá lovagolt. Itt-ott parancsszó hallatszott. Az egész zászlóalj mély csendben nyomult előre. Minden arra mutatott, hogy komoly események előtt állunk. Az erdő fái ritkultak. Időnként puskaropogás hallatszott, anélkül azonban, hogy a lövegek közénk értek volna. Mikor az erdő szélén túl jutottunk, hadtestünk beláthatatlan hosszú hadsort képezett. Előttünk feküdt a Dráva, túl rajta a dombokon a horvátok mozogtak. Akkor már Görgey Artúr seregével együtt voltunk. Egyszerre azt láttuk, hogy a horvát had tömegéből néhány lovastiszt lép előre. A mieink közül Perczel, Görgey és segédtisztjeik váltak ki. Az ágyú- és puskatűz elhallgatott. A horvátok kitzúzták a fehér lobogót. A két hadsereg tisztjei egy dombon találkoztak. Helyemről tisztán voltak láthatók mozgásaik. Néhány szabolcsi tisztársammal feszült figyelemmel néztük az eseményeket. Egyszerre azt láttuk, hogy a horvát tisztiek leoldják feketesárga öveiket és a levegőbe dobják. Kimondhatatlan volt meglepetésünk. Visszaérkezett tisztjeink hírül hozták, hogy Rót és Filipovich osztrák tábornokok tízezer embernyi serege megadta magát és letette a fegyvert. A horvátok rendetlenül léptek előre és gúlákba rakták puskáikat. A fegyveresen felvonuló magyarok körülvették a horvátokat.

Később hallottuk, hogy a horvát parancsnokok fogadalmat tettek, hogy elbocsátott legénységük Magyarország ellen nem fog többé fegyvert. Alig elképzelhető jelenetek követték ezeket az eseményeket. Katonáink szétszedték a gúlákat és ellenőrzés nélkül osztottak horvát fegyvereken. Voltak katonák, akik két-három puskát vittek el. Tizennégy éves József öcsémnek roppant bajonettel ellátott „Kugelsturz” jutott. Azután csapataink a közeli faluba vonultak. Meglehetősen rend nélkül rekviráltak ételt, italt. Estefelé úgy felbomlott a rend, hogy a honvédek puskáiból minden cél nélkül lövöldözni kezdtek. Hosszú idő telt bele, míg trombita- és dobszóval sikerült őket összegyűjteni és a csend helyreállott.

Mi szabolcsiak vacsorára gyűltünk össze. Patay elbeszélte nekünk, hogy a horvátok fegyverletétele körül Görgey és Perczel között nézeteltérésre került a sor. A köztük fejlődött ellentét azután végigvonult az egész hadjáraton és befolyásolta az eseményeket.

Nagysokára Csáktornya környékére vonultunk. Ha jól emlékszem, Perczel itt ütötte fel főhadiszállását. Szabad ég alatt tanyáztunk és voltak napok, amikor éjjel-nappal áztunk. Takaróm egy posztóköpeny volt és sokszor csak úgy tudtam aludni, hogy fejemmel egy szekér alá bújtam. Nappal szalmán vagy kukoricacsutkán ülve töltöttünk sokszor órákat...

Napok múlva elállott az eső. Zászlóaljunk a hozzá csatlakozott Zrínyi-zászlóaljjal együtt Varasd felé vonult egy erdőn keresztül. Azután táborot ütöttünk meglehetősen mostoha viszonyok között. Védelmünk magas, sáncszerű földhányás volt. Azontúl folyó folyt, nem emlékezem reá, a Mura volt-e vagy a Dráva? A folyó választott el Jellasich hadseregének egy részétől. A csapat élelmezése többnyire rekvirálás útján történt, amelyre reggelenként egy-két tisztet küldtek ki... Elérkezett az ősz. Perczel hadiszállását közelebb vitte a horvát határhoz. Kis horvát és magyar csapatok közt gyakori volt a csatározás. Egy napon Patay zászlóalja parancsot kapott a készenlétre. Éjfél után felhangzott a riadó. Ami ezután következett, azt csak később tudtam meg. Perczel vezérlete alatt a honvédek a horvát határszél felé vonultak, a Nedelica melletti erdő felé. Néhány órai puskázás után visszatértek a hadiszállásba. Este nagy izgalom volt a tisztek között. Hunyady Ferenc kapitánytól tudtam meg, hogy másnap reggel a szabolcsi tisztek meg fognak jelenni Perczel előtt és elégtételt fognak kívánni azért, mert Perczel a szabolcsiakat gyáváknak mondta. Bár magam nem tartoztam a fegyveres csapatokhoz, a zászlóalj tisztjei ismerőseim, barátaim voltak és készséggel csatlakoztam Hunyady felhívásához, hogy tartsak velük. Perczel lóhátról kiáltotta oda a sértést Vay Károly századosnak, akit mindnyájan bátor katonának ismertünk.

A tábornok szobájában lejátszódott jelenet felejthetetlen emlékem maradt. Sok-sok év után mondtam el vejenek, Perczel Dezső belügyminiszternek és leányának. Perczel és a szabolcsi tisztek közt váltott szavakra, hiszen több mint 60 év folyt le azóta, nem emlékszem pontosan, de teljesen jól emlékezem a körülményekre és a szavak értelmére. Borús nap volt. A tisztikar félkörben állott a szobában, amelynek bútorzata egy ágy, egy asztal, egy pamlag és néhány szék volt. A félkör közepén állott Perczel, vele szemben Patay őrnagy. Patay felszólalása körülbelül így szólt: Jelentem alássan a tábornok úrnak a magam és a szabolcsi önkéntes zászlóalj tisztikara nevében, hogy a tegnap elszenvedett sértés után nem szándékozunk a tábornok úr alatt tovább szolgálni, a zászlóaljat elhagyjuk és hazamegyünk. – Perczel a felháborodás hangján kérdezte: meggondolták-e az urak, mit tesznek és hogy eljárásuk feljogosít arra, hogy önöket megtizedeltetésre ítéljem? Erre Patay leoldta kardját és a szobában lévő ágyra tette. Vay Károly megszólalt, hogy a meggyaláztatást egyikük sem érdemelte meg. Ugyanilyen értelemben szólalt fel néhány más tiszt is. Ekkor emelt hangon szólt Perczel: Megtudta, hogy az erdőben a hajnali félhomály által elfödve egy ellenséges csapat rejtőzött el ágyúival és azért küldötte a szabolcsiakat ki, hogy kutassák át az erdőt, azt „cotoyirozva” vegyék körül és az ellenséget oldalból támadják meg. A parancsot a csapatnak egy része követte és ennek volt köszönhető, hogy Jellasich csapata kénytelen volt kivonulni az erdőből. A szabolcsiak azonban, ahelyett, hogy az erdőt körülfojták volna, szétoszolva elvonultak mellette. Ezt látva lovagolt oda a csapatot vezető tiszthez és kiáltotta oda a gyáva szót, amelyet vissza nem von. E szavak után még izgatottabbakká váltak a tisztek. Egyik a másik után követte Patay példáját, kardját leoldva.

Ezt látva, szemem előtt elhomályosodott minden. Csak azt láttam, hogy az ország határán, a horvátokkal szemben állunk és hogy ezen fenyegető helyzetben köztünk lázadás tört ki. Elfelejtettem fiatalságomat, elfelejtettem helyzetemet és kimondhatatlan izgalomban előléptem. Odafordultam bajtársaimhoz és rövid néhány szóban tört ki belőlem az, amit éreztem. Szavaimra nem emlékszem, de értelmük az volt, hogy ebben a helyzetben az ország határát nem hagyhatjuk el és azzal végeztem: „Barátaim, ezt ti nem fogjátok tenni.”

Szavaimat csend követte. rövid vártatva hozzám lépett Perczel, vállamra tette kezét. Ruházatom mutatta, hogy nem tartozom a fegyvert hordó katonák közé és talán ennek benyomása alatt mondtta Perczel a tisztek felé fordulva: Ez a fiatalember kimondta az igazságot. Hallgasson el minden személyes érzés. Ha valakit igazságtalanul sértettem, szavamot visszavonom. Erre előlépett Vay és elmondotta, hogy a „cotoyirozásra” vonatkozó parancsot félreértette és azt hitte kötelességének, hogy a csapatot a homályból jövő tüzelés elől elvezesse.

A tisztek megnyugodtak. Perczel Patayhoz fordult, kezét nyújtott neki és felszólította, kösse fel kardját. A többi tiszt követte példáját és megbékülve hagytuk el a tábornok szobáját.

Nem soká késett az alkalom arra, hogy a szabolcsi zászlóalj értékét bebizonyítsa. Apró csatározások bőven szolgáltatnak módot a személyes bátorság bebizonyítására. Az én sorsom azonban csakhamar megváltozott. Az osztrák határ felé és északon nagy dolgok történtek. Schlick tábornok nagy erővel rontott seregeinkre. Tömegesen szállították a sebesülteket a kórházakba és Balassa klinikáját is honvédkórházzá alakították át. Főorvosává Markusovszkyt nevezték ki. Az ő kívánságára kaptam a parancsot, hogy utazzam Pestre a Balassára bízott honvédkórházba. Perczel elismerő írással bocsátott el és új állomásomat elfoglaltam.

Eközben véres csaták vívódtak mindenfelé. Perczel hadtestét visszavonták Jellasich megerősített serege elől és december elején bekövetkezett a szomorú emlékü móri csata, amelyben hadseregünk súlyos vereséget szenvedett. Az ország kormánya kiadta a jelszót, hogy a hadsereg mindenekelőtt a fővárost védje. Görgey dicsőséges serege is visszavonult Pest felé. Őt nyomban követte Windischgrätz. A kormány Debrecenbe költözött és napról-napra komorabb színt öltött a helyzet.

Windischgrätz közeledtét kegyetlenségek elkövetésének híre előzte meg. Nemcsak férfiakat, nőket is elfogtak, sőt híre járt, hogy asszonyokat megvesszőztek. Aki menekülhetett Pestről, menekült és menekülni vágytam én is. Lakásomról holmimat és irataimat Nyiri József bátyámhoz vittem és azokat lakása padlásán helyeztem el. Többé sohasem kerültek elő. Nyiri József Madarász ministeriumában volt alkalmazva és ő tudomásomra hozta, hogy másnap indul az első vonat Szolnokra lisztszállítmánnyal a hadsereg számára. A szállítmány fölött Dolog György kormánybiztos rendelkezett. Bátyám őt megkérte, hogy azzal utazhassam. 1849 újév napja volt. Iszonyú hidegben foglaltam helyet a lokomotívon. Az éles szél megdermesztett. A gépészekkel együtt folyton forogtunk, hogy hol az egyik, hol a másik oldalunkat melegítsük fel. Délután Szolnokra értünk. Ott a szerzetesek klostromában megpihenve, korán folytattam utamat Debrecen felé. Pár nap múlva megérkeztem Nyíregyházára, nagybátyám házába s onnét szüleimhez, Nagykállóba.

A vármegye alispánja Péchy László volt, akinek házában mindennapos voltam. Egy este magához hivatott. Elmondta, hogy az osztrák sereg Kassa felé közeledik. Értesítést kellett szerezni az ellenség mozgásai felől és megkérdezett, vállalkoznám-e arra, hogy ennek megszerzésére Ung megye alispánjához, Oroszhoz utazzam. 21 éves voltam. Nem kevéssé lepett meg ez a felszólítás, de bennem élt az akkori fiatalság szelleme és elfogadtam a megbízást. Péchy leült és utasítást írt a hatóságokhoz, hogy kívánságomra fogatot állítsanak és ajánlólevelet írt Orosz alispánhoz, felkérve, hogy feladatom teljesítésében legyen segítségemre. Azután kezembe adott egy csomó bankjegyet. Elbúcsúztunk és hazamentem atyámmal közölni megbízatásomat. Aki megérteni akarná, hogy atyám minden ellenvetés nélkül vette tudomásul vállalkozásomat, annak ismernie kellene azt a gondolkozásmódot, azt a hangulatot, amelyet a szabadságharc eseményei általánossá tettek.

Másnap reggel elindultam atyám alkalmatosságán. Estére Fényeslitkére értem, ahol behajtottam Erős Lajos volt követ udvarába. Erős sem igen csudálkozott fiatal arcomhoz alig illő megbízatásomon. Elküldött a község házára és megrendelte a „forspont”-ot. Hajnalban indultam el Szürte felé Ungvárnak, ahová este értem. Reggel átadtam megbízóleveletemet az alispánnak, aki egy bőrrel kereskedő házalót küldött ki, hogy híreket szerezzen az ellenséges sereg holléte felől. Két nap múlva küldöttje visszaérkezett és kifizetve őt a reám bízott pénzzel, Orosz alispán zárt levelével kocsira ültem. Hazaérkezve felkerestem Péchyt. Ott találtam Bónis Sámuel kormánybiztost, aki előtt az alispán dicsérete kettősen jól esett. Beszámolva a reám bízott pénzzel, küldetésem Orosz levelének átadásával véget ért.

Ungvári utazásom alatt gyorsan követték egymást az események. Az osztrák sereg Tokajhoz közeledett. Rendkívül hideg volt az idő. A sebesültek tömegesen szaporodtak. Számukra katonakórházat rendeztek be Nyíregyházán, ahol engem mint alorvost alkalmaztak. Egy ideig meglehetősen egyhangúan teltek a napok. Csak kórházi teendőim foglalkoztattak. Egymásután jöttek a sebesültek és velük vegyesen olyan katonák, akiknek tagjai elfagytak. Orvostanhallgató

koromban Balassa mellett sokat segédkeztem. Az ő honvédkórházában Markusovszky alatt, mint alorvos szolgáltam. Ezen alkalmazásaimban meglehetősen gyarapodtak orvosi tapasztalataim és gyarapodott ezekkel önérzetem is. Nyíregyházán a katonakórházban Fr. nevű főorvos volt főnököm, aki valaha mint katonaeorvos működött. Később Nyíregyházán mint gyakorlóorvos keveset foglalkozott sebészettel. Nézetei és eljárásai sokszor nagyon különböztek azoktól, amelyekkel az egyetemen ismerkedtem meg, és mégis az ő rendelkezései szerint kellett eljárnom, sokszor meggyőződéseim ellenére is, amint láttam, betegeink kárára. A helyzetet nyomasztónak éreztem és elhatároztam, hogy nyíregyházi állásomat elhagyom. Elhatározásommal felkerestem Bónis Sámuel kormánybiztost, aki atyámmal baráti viszonyban volt és engem gyerekkorom óta ismert és mondhatom, kedvelt is. Midőn azonban kinyilatkoztattam előtte szándékomat, szigorúan nézett reám és csendes hangon, de olyan arckifejezéssel, amelyet soha sem felejtettem el azóta, kérdezett meg elhatározásom okai felől. Talán kissé emeltebb hangon mondtam el a kellőnél, hogy orvosi nézeteim elütnek Fr. elmaradt felfogásától. Bónis komoly szavakkal fejezte ki rosszallását a fölött, hogy fiatal és tapasztalatlan létemre érdemekben és munkában megőszült orvos fölött ítélni merek és így végezte: „tudja-e, hogy Tokajnál áll az ellenség és aki ilyen helyzetben otthagyja helyét, azt nekem mint kormánybiztosnak, jogom van felakasztatni?” Nem mondhatom, hogy szavai nagyon megijesztettek. Bónist nemcsak becsülte, szerette is mindenki és magam előtt nem a kormánybiztost, de az embert láttam benne. Elmondottam neki, mit láttam és mit tanultam Pesten és mit látok most magam körül, ő pedig elbizakodottságomat korholva, azzal végezte, hogy beszélni fog Fr. főorvossal, én azonban menjek vissza a helyemre. Ez a jelenet sokszor felélénkült életem későbbi lefolyása alatt emlékezetemben, mikor a sors úgy intézte, hogy az akkori kormánybiztos szeretett, melegszívű ipammá vált.

Tavaszkodni kezdett. A Tisza vidékén ritkábbakká váltak a csaták. Betegeink fogytak és munkám szünetelt mindaddig, míg Görgey győzelmes útját meg nem kezdte a Duna mentén és Budát ostrommal be nem vette. Akkor újra Pestre rendelték Balassa mellé.

Sokáig itt sem maradtam. A Pesten elhelyezett hadtesthez tartozott a szegedi 104. zászlóalj, melynek parancsnoka Földváry Sándor ezredes volt. Földváry hadsegédje Sükey Károly jóbarátom volt. Lumniczer Sándor, mint a magyar hadseregnek főtörzsorvosa, a hadtest kórházának szervezésével lévén megbízva, központi hivatalát Pesten foglalta el. Ha jól emlékezem, június közepe táján Földváry zászlóalját és ezzel Sükeyt Szegedre küldték Répássy tábornok dandárjához. A zászlóaljhoz főorvost kellett kinevezni és Földvárynak Sükey engem ajánlott. Nehézséget okozott, hogy én csak negyedik évet végzett orvosnövendék voltam. Sükey azonban egyenesen Lumniczerhez fordult, aki tervét nagy örömmel fogadta, különösen azért, mert a roppant megnövekedett hadsereg ellátására nagyon kevés sebészileg képzett orvos akadt és engemet Balassa vezetése alatt szerzett tapasztalataimnál fogva számbavehető embernek tekintett. Így lettem mint orvostanhallgató a 104. zászlóalj főorvosa, és az maradtam a szabadságharc végéig. Rendeletet kaptam, hogy vonuljak be Szegedre, ahol kitört a cholera. Egyik legelső áldozata Répássy tábornok volt. Szegedről a Dembinszky tábornok vezénylete alá helyezett sereg nemsokára az Alföldre vonult, amelynek akkori siralmas képe leírhatatlan. Pétervárad, Szent-Tamás, Verbász a csajkások, szerbek és rácok öldökléseinek és rombolásának estek áldozatul. Előttünk mindenfelé leégett, néptelen romokból álló községek, műveletlen térségek, kiszáradt kutak jelezték a polgárháború útjait. Erőnket lelkesítő hírek tartották fenn. Perczel, Guyon, Damjanich, Vécsey Magyarország északi részén, Görgey a Duna mentén, Klapka Erdélyben. Bem vezérlete alatt seregünk győzedelmesen küzdött az osztrákokkal. A délmagyarországi síkságon jutott érintkezésbe Bem serege Dembinszkyével, amelyhez Földváry Sándor zászlóalja tartozott. Vele egy reggelen Titel közelében dombos területre jutottunk, amelynek völgyeit a Duna és a Tisza kiöntései valóságos tavakká változtatták. A távolból dörögtek az ágyúk. Haladásunk közben egyszerre unokaöcsém, Korányi Frigyes állott előttem, kit két év előtt láttam utoljára Pesten, mint klerikust. Hazafias lelkesedésében letette a reverendát és Bem táborában szolgált, mint honvéd. Rövid beszélgetés után tovább mentem zászlóaljjammal. A földön vegyesen heverték honvédeknek és osztrák katonáknak hullái, köztük egy vértese, akinek vaspáncélján a golyó kerek lyukat ütött. A pocsolyák és tavak közt nehéz volt a haladás. Tábori gyógytáram arra

kényszerített, hogy társaimtól elválva, szekerekre üljek. Addig minden jól ment, míg a víz csak a kerék agyáig ért. Egyszerre azonban mélyebben vízbe kerültünk és megfeneklettünk. A titeli sáncok felől az ágyú szólt. Egyszerre mellettünk zuhant egy golyó a vízbe. A fölfröccsenő víz bevizezte ruhánkat. Sváb kocsisom éktelen jajgatásba tört ki és komikus kétségbeesése– ezt talán nehezen érti az, aki hasonló helyzetben nem volt – megnyugtatólag hatott reám. Megadással ültem gyógyszerládámon és vártam sorsomat. A tüzelés irányt változtatott és a golyók távolabb tőlünk kezdtek hullani. Kocsisom összeszedte magát. Kegyetlenül ostorozta lovait és azok nagy erőfeszítéssel kihúztak a kátyúból. Partot érve bajtársaimhoz csatlakoztam, akik nevetve nézték végig a partról vergődésünket.

Júliusban terjedt el a híre az orosz hadsereg intervenciójának. Paskievich orosz serege és Haynau osztrák serege egyesülten vonultak Szeged felé. A további események egymást kergették. Óriási tömegek állottak egymással szemben. Amit e titáni küzdelemből néha órákon, máskor egy-egy napon át láttam, soha el nem halványuló emlékként kísért végig életemen. Egyike e nagyszerű epizódoknak volt a szőregi csata. Dembinszky parancsnoksága alatt Szegeddel szemben, Szőreg határában táborozott, hosszú töltés mögött. Ágyúink a töltésbe vájt mélyedésekben állottak. Az óriási lapályon végigömlött a gyönyörűsége szép nyári nap melege. Szegedről harangzúgás hangzott felénk. Az osztrák császár születésnapját ünnepelték. Dél fele a katonazene a Gotterhalte-t harsogta, mire ágyúink megkezdték a tüzelést az ünnepség színhelye felé. A zene jó ideig megszakítás nélkül hangzott tovább, azután elhallgatott. Legénységünk a tábor hosszában leült ebédelni. Csakhamar közeledő bajonettek csillogása tűnt fel. A Tiszán túl Szeged felé közeledtek. Dembinszkyhez jelentés ment Szőregre. Az őt éppen ebédnél találta. Lóra ült és segédtszeteivel a tábor jobb szárnya felől felénk tartott. A jobb szárnyon Desewffy Aristid lengyel légiója volt. Mellette tanyázott a 104. zászlóalj, amelyhez én is tartoztam. Nem messze tőlünk csőszrúd volt a földbe ásva. Dembinszky annak fokain felkapaszkodva, távcsővel szemlélte az ellenséget, azután leszállva, kiadta a parancsot, hogy az ágyúzást csak akkor kezdjék, ha az ellenség lőtávolba érkezett. Híre járt, hogy a szegedi ünnepség megzavarása sok puskaporba került és készletünk erősen megcsappant. Az ágyúzás a mi részünkről is megkezdődött, de lassan folyt, mialatt az osztrák ágyúk felénk közeledtek. Egyszerre az osztrák lovasság megrohanta az ágyúinkat fedező töltést. A lengyel légió vitézül küzdött, de szétveretett. Ágyúink egy részét elfoglalták és egész seregünk, rendetlenül futva vonult vissza a Szőreg megetti erdőbe. Kezdte magát este felé összeszedni és nagy veszteséggel verődött össze a Temesvár felé vezető úton.

Nem kevésbé borzalmas emléket hagyott bennem a temesvári csata napja. Hosszú, fárasztó úton, forrón tűző napon, nagy szárazságban, roppant porfellegek között, szinte kimerült csapatokban vonult előre seregünk. A Ferenc-csatornához értünk. A híd deszkái fel voltak szagatva és ezen kellett volna átkelnünk. A túlsó parton őrház állott és annak ajtaján hosszú fekete köpenyekben osztrák tisztek jártak ki és be. Egyszerre az őrház ablakaiból lövöldözni kezdtek. A csapatunkat vezérlő tiszt elrendelte az átkelést a felszaggatott híd gerendáin és jutalmat ígért annak, aki mint első átmegy. Elsőnek egy élelmező tiszt lépett a hídra és őt néhány közlegény követte. Közülük egyet csakhamar golyó ért és belezuhant a vízbe. Helyébe lépett egy másik. Azután egymásután nekimentek katonáink a veszedelmes útnak és rövid idő múlva körülvéve az őrházat, a benne lévő osztrákokat elfogták. Az út szabaddá lett.

Ezt követő második napon értünk el a Temesvár előtti dombos-völgyes területet, ahol a magyar hadsereg utolsó nagy csatáját vívta. A temesvári várban Rukavina tábornok volt osztrák seregével. Reggel 9–10 óra lehetett, mikor Földváry zászlóaljával együtt pihenőre szálltunk. Egyik bajtársammal, egy Veliacsa nevű honvédtiszttel egy dombra mentünk, ahonnét áttekinthettük a tájat, amíg csak a szem elláthatott. Keleten homályosan láttuk a temesvári sáncokat. Közte és köztünk volt báró Vécsey tábornok serege. Vécsey tisztjei felénk jöttek és közénk vegyültek. Kiáltó ellentét volt ezen fehér kesztyűs, fényes kardos és csillogó csákós tisztek és a mi kifáradt, nélkülözésektől megviselt, kopott tisztjeink és legénységünk között. Elsétáltunk Vécsey táborának határáig. A zöld galyakból font sátrakban pihenő katonákat nem háborították a várba zárt osztrákok.

Déltájban megdördültek az ágyúk. Visszasiettünk dombunkra. A temesvári erődítménnyel nyugat felé szemben fekvő Szentandrás fele láttuk a harc vonal kialakulását és az ágyúk füstjét. Azután por szállt fel és jelezte, hogy az ellenséges lovasság seregünk felé támad. Mérföldekre terjedt a küzdelem vonala. Veliacsza búcsút vett tőlem és zászlóaljja fele sietett. Többé nem találkoztunk.

Zászlóaljunk tartalékban volt délig. Egy-két óra lehetett. Szentandrás felől a tüzelés mind közelebb jött. Hadi lárma, egyszer-máskor lódobogás hangja terjedt át hozzánk. Dobpergés, trombitaszó mellett megindultunk. Meghatottan, bámulva láttuk, hogy Vécseytáborának csak nyomai maradtak. Területén össze-vissza heverték honvédek és parasztok hullái. Számuk folyton nőtt, amint a temesvári sáncokhoz közeledtünk. A sebesültektől tudtuk meg, hogy míg Szentandrás közelében a véres csata folyt, Rukavina serege Temesvár várából kirohant, Vécseyt hátulról megtámadta, a sáncokról tüzelő ágyúival a táborát szétrobbantotta és a tábor fele menekülőket felkaszabolta. Csakhamar érkezni kezdtek visszavonuló seregünk előpostái. Seregünk elvesztette a csatát és rendetlenül vonult Temesvár felé. Az erődítményből kirohanó osztrákok délfele szorították, és az a Temesvár alatti nagy erdőbe menekült. Ekkor az erdőből szólalt meg a puská és az ágyú. A nap hanyatlani kezdett és az óriási pusztítás véget ért. Az erdőben mindenféle felhangzott a zászlóaljok számát kiáltó honvédek hangja. Seregünk maradványai lassanként csoportokba verődtek. Az éj sötétségében a csoportok egyre nőttek. Lovasok, ágyúk kerültek elő és mire a hajnal hasadt, tekintélyes hadsorok hagyták el az erdőt. Tisztjeink élénken tárgyalták az eseményeket. Ezek közvetlen tanúi így adták elő a történeteket.

A csatavonal két szárnyán úgy lovasságunk, mint gyalogosaink győzelmesen szorították az osztrákokat Szentandrás felé. Minket a Szentandrás alatti folyó választott el az ellenséges hadvonalaktól. Gyalogosaink egy része sekély vizén átkelve, réseket ütöttek rajtuk. Seregünk központi részének fedezetét ágyúüteg adta Rózsa százados kommandója alatt, és rettenetes pusztítást művelt az osztrák csapatokban. Két szárnyuk erősen ingadozott. Ekkor parancs érkezett Rózsához, hogy ágyúival a sekély vizen átkelve, a túlsó partról folytassa a tüzelést. Ez volt a szerencsétlenség. Az első ágyú felborult. Segítségére siettek és az üteg zavarba jött. Erre az osztrákok puskatüzelést indítottak meg. A zavar nőtt és ágyúink elhallgattak. A zavar átterjedt központunkra, amit az osztrákok oldaltámadása fokozott. Megkezdődött a rendetlen visszavonulás, amelyet feltartóztatni nem lehetett. Visszavonuló seregünk találkozott Vécsey megfutamodott táborával. A fejvesztés teljes lett és egyedüli menedéknek a temesvári erdő útja látszott.

Úgy tudom, a dolgok csakugyan úgy történtek, ahogy azt az összeverődött tisztiek elmondották. Nem vagyok képes számot adni magamnak afelől, hogyan jutottunk vissza Lugosra. Augusztusi meleg nap esthajnalán teljesen kifáradva, éhségtől és szomjúságtól gyötörve telepedtünk le Lugos határában a homokon. Seregeink megmaradt töredéke között elterjedt a hír, hogy a magyar hadseregnek vége van és szabadságharcunk megbukott, anélkül, hogy e hír forrását bárki is tudta volna. Este a városból ennivalót és kitűnő könnyű bort kaptunk. Felfrissülve éjszakáztunk a szabad ég alatt. Felkerestem a szegedi zászlóaljból megmaradt tiszteket és megállapodtunk, hogy együttmaradva várjuk be a hadvezetőség intézkedéseit.

Értesítések után járva, a szegedi zászlóalj zömére bukkantam. Rengeteg sok kimerült és beteg katonát találtam ott. Nem tudván velük mit kezdeni, elindultam Guyon hadserege törzsorvosának, Schwarczernek keresésére. A lugosi templom előtt elterülő téren találtam Guyont. Lóhátról, rekedt hangon, láthatóan erőlködve, közben-közben vért köpve, német beszédet tartott a körülötte álló tiszteknek. Beszédéből egy mondat ma is fülemben cseng: „Ich garantiere Ihnen den Pardon”. Tovább mentem. Végre megtaláltam Schwarczert, aki azzal fogadott, hogy mindennek vége van. A városból némán ballagtam kifelé egy emelkedő úton. Mellettem hajtott el lépésben Patay István ezredes, hadsegédével, Igaz Györggyel. Utána kiáltottam: „Ezredes úr is megadja magát?” Visszakiáltott: „Mindennek vége, kikiáltjuk Constantin (vagy Mihály?) nagyherceget magyar királynak”. Én még megkérdeztem: „Komolyan mondja ezt az ezredes úr?” Még hallottam a tovarobogó kocsjáról válaszát: „Igen, komolyan”. Visszafordultam a városba, azután a szegedi tisztetekhez csatlakozva, velük néhány podgyászos szekér mellett az országúton mentünk tovább.

Egy falun vitt át utunk, ahol oláhul beszéltek. Az udvarokról néhány puska lövést küldtek utánunk, amelyek azonban senkit sem értek. Éhen-szomjan gyalogoltunk tovább, úgy hiszem a Maros völgyén fölfelé. Itt iszonyú tömeg menekülőre bukkantunk. Végnélküli szekérsor, közben-közben egy csapat honvéd, egy-két ágyú, egy-két puska poros kocsi. A domboldalon egy kecske legelészett. Lövöldözni kezdtek rá. Az legurult a Maros partjára. Megrohanták, szétdarabolták és megosztották fölötté. Azután egy forrást rohantak meg. Óráról-órára ballagtunk előre. Egyszerre a Maros túlsó oldalán nyíló völgyből osztrákok tűntek fel. Puskákból, karabélyokból, egy-egy kisebb ágyúból lövöldöztek a menekülőkre. Golyóik egynéhány szekeret és vonómarhát eltaláltak. A szekérsor megakadt. Mi szekereinkkel betértünk az erdőségbe és mellékutakon mentünk tovább. Azután út nélkül haladtunk az ismeretlen vidéken. Estére Arad közelébe értünk, ahol oroszok táboroztak. Körülvettek, bevezettek a parancsnokhoz, aki minden fegyverünket elszedte, azután megvendégt. Nem éppen friss sódort és valami szeszest kaptunk, végül bekísértetett Aradra, ahol a mellénk rendelt örök útnak eresztettek. Arad várát osztrákok tartották megszállva. A város tele volt lefegyverzett honvédekkel és az ország minden részéből összegyűlt menekülővel. Itt találtam Nyiri Vilmos bátyámat, aki Bem alatt mint őrnagy szolgált, Adolf öcsémet, aki a nyíregyházi polgármestert mint titkár kísérte. Lisznyay Kálmán barátomat és Speletits Félix bács megyei kormánybiztos. Együtt indultunk el lakást keresni. Nem találtunk sehol. Végre egy rombadólt házban, amelynek alig volt egy darab fedele, leheveredtünk a pusztapadlóra. Vilmos eladta a lovát egy fodrásznak és ennek árán kezdtünk élőködni. A viszonyokat élénken illusztrálta szegény Lisznyai Kálmán esete. A várkapun át bemenve, egy tiszt mellett haladt el, anélkül, hogy köszönt volna. A tiszt bevitte az őrszobára és megpálcáztatta. Aradon találkoztam Lumniczer Sándorral is.

Az Aradon összegyűlt honvédek ügyeinek rendezésével – mint osztrák kormánybiztos – báró Ambrózy foglalkozott. Valami magas megbízása volt gróf Zichy Ferencnek is, amelynek lényegét nem ismertem. A magyar seregnél alkalmazásban volt zászlóaljorvosok azt az utasítást kapták, hogy Lumniczernél jelentkezzenek, mint a volt honvédség főorvosainak. Az ő bizonyítványával az osztrák térparancsnoksághoz utasítottak, utasítás átvétele végett, amelynek tartalmát előre nem ismertük. Bizonyítvánnyal én is a térparancsnokságra mentem. A tágas szobában egy csapat orvost találtam, akik közül többeket ismertem. A szoba sarkában zongora állott, rajta egy csomó kotta. Egy asztal körül hivatalnokok dolgoztak. Közülük az egyik előtt névsor feküdt. Felolvasta a neveket, minden jelentkező egy iratot kapott, amellyel Ambrózy irodájába utasították. Sokan távoztak már, mialatt a zongorán fekvő kottákat nézegettem. Közülök néhányan visszatértek és suttogva tudatták velünk, hogy az Ambrózyhoz utasítottakat letartóztatják besorozás végett. Miután az én nevem felolvasására még nem került a sor, a járókelők közt észrevétlenül kimentem az ajtón és a barátaimmal együtt lefoglalt házrom felé tartottam, ahol azt, amim még volt, elhelyeztem. Útközben támadt egy gondolatom. Táskámban értékes kincsként őriztem azt az elismerő elbocsátó levelet, amelyet az előbbi év végén Perczel tábornoktól kaptam Nedenicen, mikor a szabolcsi tisztekkel szemben történt felszólalásom után Balassa honvédkórházába mentem Pestre. Szállásomra érve, kivettem táskámból az írást és azzal tértem vissza Ambrózy irodájába. Itt úgy adtam elő a dolgot, hogy Balassa kórházából Buda bevétele után Windischgrätz által szüleimhez mentem Szabolcsba és Nyíregyháza elfoglalásakor néhány ismerősömmel menekülve, jutottam Aradra. Az a tervem, hogy visszamenjek szüleimhez Nagykállóba. Ezt a történetet Perczel bizonyítványa alapján elhitték és elbocsátottak. Tanyámra visszatérve, ott találtam Speletitset, Nyiri Vilmost és Adolf öcsémet. Nagy örömmel újságolták, hogy sikerült nekik passust szerezni a Nagykállóba való utazásra. Alkalmatosságot fogadtunk és útnak indultunk. Aradot elhagyva, orosz kordonhoz értünk, amelyen passusaink megvizsgálása után áteresztettek. Két óra lehetett, mikor Mácsán betértünk a vendégfogadóba ebédelni. Ebéd közben belépett a falu jegyzője és útleveleinket kívánta. Vilmos bátyám és Adolf öcsém útlevele rendben volt, Speletits azonban valami bács megyei útlevelel utazott, amelynek személyleírásában az állott, hogy szeme kék, pedig az övé fekete volt, amit a jegyző észrevett. Jólelkű ember módjára csak annyit mondott, hogy igyekezzünk minél hamarabb tovább állni, mert különben baj lesz. Ebédünket sebtiben fejeztük be. Speletitsnek hátraslova a

vendégfogadó előtt állott, egy szekér saraglyájához kötve. Nem tudott vele mit kezdeni és pénzünk nem volt. Speletits odalépett a jegyzőhöz és felajánlotta neki, hogy vegye meg a lovát. A vásár hamar megvolt, persze a jegyző előnyére, de a mi javunkra is. Szekerünkre ültünk és mentünk Szabolcs felé. Sok nehézség közt, hosszú utazás után, megérkeztünk Nagykállóba. Speletitset a zsandárok keresték. Utoljára Balkányban Somossy Ignác házában talált rejtekre. Hónapok múlva egy a szomszédban lakó, Vas István nevű parasztemberrel küldtem Speletits levelét Bács megyében lakó nejéhez, amelyben útiköltséget kért, hogy Amerikába szökhessék. Ez a derék ember sok viszontagság közt gyalog tette meg az utat és hiány nélkül hozta el a reabízott pénzt, amellyel Speletits csakugyan Amerikába költözött. Családja utána ment és ott új életet kezdett.”